

Bulgar (021078)

Osmanlı Devlet Salnamelerinde Bulgar Eksarhlığı ve Bulgar Katolikler (1847-1918)

CANAN SEYFELİ
YRD. DOÇ. DR., DİCLE ÜNİVERSİTESİ
cseyfeli@yahoo.com

19 Kasım 2016

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Özet

Makalenin konusu Osmanlı'nın İstanbul merkezden idare ettiği Bulgar Eksarhlığı ve Bulgar Katolikler hakkındadır. Bulgarların 1847-1918 yılları arasında 68 sayı yayımlanmış olan Osmanlı Devlet Salnamelerindeki durumunu ortaya koymaktadır. Amacı Osmanlı resmi yayın organlarında Bulgarlara, Eksarhlığa ve Katolik Bulgarlara bakışını görmektir. Ayrıca Osmanlı ve Bulgar Kiliseleri ile ilgili çalışmalara resmi bakışı ortaya koyarak konunun takibini kolaylaştırarak katkı sağlamaktır. Sonuç olarak Eksarhlığın başına ruhani liderin atamasının yapıldığı 1872'den Balkan Savaşları sonrasına kadar Salnamelerde yer verilmiştir. Metropolitliklerin sayısı 10 ile başlamış, son kayıta ise 29 olarak gösterilmiştir. Bulgar Katolikler ise 1889 yılından itibaren salnamelere kaydedilirken üç ruhani merkeze sahip olup İstanbul'da serpiskoposluk vardır. Sonra Selanik ruhani lideri serpiskopos olurken İstanbul'da ruhani liderliğe yer verilmemiştir. Son salnamede sadece Bulgar Katoliklere yer verilip makamının bulunduğu yer belirtilmemiştir. Bu süreçlerde her iki ruhani hiyerarşide iki ruhani liderin görev yaptığı kaydedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Hristiyanlık, Bulgarlar, Bulgar Eksarhlığı, Bulgar Katolikler, Osmanlı Devlet Salnameleri, Gayrimüslimler, Osmanlı Gayrimüslimleri İdare Sistemi.

Abstract

The Bulgarian Exarchate and Bulgarian Catholics in the Ottoman State Annuals (Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye) (1847-1918)

The subject of this article is related to conditions of the Bulgarian Exarchate and Bulgarian Catholics between 1847 and 1918 in Ottoman State. I referenced to the Ottoman State

Annuals (Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye) issued 68 issues. The aim is to present the point of view the Bulgarian Exarchate and Bulgarian Catholics in Ottoman official publications. As a result, the Bulgarian Exarchate is recorded in issues from 28th to 34th and from 43th to 67th, and Bulgarian Catholics from 44th to 64th and 68th.

Keywords: Ottoman State, Christianity, Bulgarians, Bulgarian Exarchate, Bulgarian Catholics, Ottoman State Annuals, non-muslims, the Administration of non-muslims in the Ottoman State.

Giriş

Bu çalışmada 1847-1918 yılları arasında 68 sayı halinde yayımlanan Osmanlı Devlet Salnamelerinde Bulgar Eksarhlığı ve Bulgar Katolikler ile ilgili kayıtlar ele alınmıştır.

Çalışmanın amacı Osmanlı hakimiyetindeki Bulgarların Kilise ile ilgili gelişmelerine Osmanlı resmi kaynaklarından hareketle ışık tutmaktır. Çalışma bu özelliğiyle konuyla ilgili yapılacak araştırmalarda Osmanlıda Bulgarların yaşadıkları sürecin bütün olarak görülmesine ve kolay takip edilmesine katkı sunmayı hedeflemektedir.

Bulgarların Hristiyanlıkla tanışmaları ilk Orta çağa dayanmaktadır. Bulgarların yaşadıkları bölge Roma merkezli Katolik Kilise ile İstanbul merkezli Ortodoks Kilise arasında kalmıştır. Bu arada kalma handikapının etkisini tarih boyunca hissetmiştir.

Bulgar kralı Boris Hristiyanlığı 864'te kabul etmiştir. Ancak onun Ortodoks Kilise'ye intisabı 893'te gerçekleşmiştir. Bunun temel sebebi iki Kilise arasında kalınması ve gelgitler yaşanmasıdır. Dolayısıyla dini olmaktan çok siyasi vb sebepler de etkisini göstermiştir. Bulgar Kilisesi İstanbul'dan gönderilen Patrik vekili vasıtasıyla düzenlenmiştir. Ancak asıl teşkilatlanmayı han yerine çar unvanını alan Simeon döneminde (893-927) yaşanmıştır. Metropolitlikler kurulmuş ve Ortodoks Kilise Sinoduna Bulgar ruhbanları üye yapılmıştır. Bizans, 924 senesinde Ohrida merkezli otosefal patriklik olarak onaylamıştır. Ancak patriklik İmparator II. Basileios (976-1025) zamanında 1018'de başpiskoposluk düzeyine indirilmiş ve 1025'de Bulgar yerine Grek ruhbanlardan atanmıştır.¹

Bulgar coğrafyası ara bölge olma özelliğini dini alanda kendisini gösterirken Latin veya Bizans kiliselerince heretik kabul edilen kiliselerin ortaya

¹ Joseph Lins, "Bulgaria", *The Catholic Encyclopedia, Volume 3* by Charles G. Herbermann, online edition copyright, 2005, s. 87.

021078

DIA

BULGAR

Madde Yayınlandıktan Sonra Gelen Doküman

03.05.2017

Primov, B.

The Papacy, the Fourth Crusade and Bulgaria .-- 1962 : Byzantino Bulgarica, vol. 1 pp. 183-211, (1962)

Palestine - 12th century | Medicine | Crusades & Latin Kingdoms | Welfare | Europe (general) - 12th century | Hospitals | Christian military orders

Prıtsak, O.

A mozhe, Bulgaro-Tatars'kiı Ossıan? (Summary: A possible Bulgaro-Tatar Ossian?) .-- 1993 : Skhıdnıı Svıt, vol. 1993 ii pp. 37-47;193, (1993)

- 3 KHUZIN, Fayaz Sh. On the process of
sedentarization of Volga Bulgars. *Journal of Bulgar
Sustainable Development*, 8 vii (2015) pp. 68-75. 021078
In the context of the spread of Islam in the region.

MADE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

21 Kasım 2017

BALKANLAR

EL KİTABI

Cilt 1: Tarih

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN BOKÜMAN

Bulgar
021078

22 Ekim 2007

Derleyenler

Osman Karatay - Bilgehan A. Gökdağ

Karam & Vadi

Ankara, 2006

II. BULGAR KRALLIĞI

Ayşe Kayapınar*

II. Bulgar Devletinin 1187 tarihinde kurulduğu ve 1396 senesinde de yıkıldığı kabul edilmektedir. 1018 yılında I. Bulgar Devletine son veren Bizans hakimiyeti Bulgaristan topraklarında 169 yıl sürmüştür ve 1185'deki Petro ve Asen kardeşlerinin isyanı ile son bulmuştur. II. Bulgar Krallığının kurulduğu bölge, I. Bulgar Devletinde olduğu gibi yine Tuna nehri ile Balkan Dağları arasındaki bölgedir. Devletin başkenti ise Tırnova'ya (bugün Veliko Tırnova) nakledilmiştir. Tırnova şehri, II. Bulgar Krallığının başkenti olma statüsünü Bulgaristan'ın Osmanlı hakimiyetine girdiği tarihe kadar korumuş, ancak onun yanı sıra Vidin şehri Vidin Despotluğunun ve Varna da Dobruca Despotluğunun merkezleri olarak önem kazanmışlardır.

1018'de Tuna Bulgar Devleti tamamen Bizans hâkimiyetine girdikten yaklaşık 22 yıl sonra Bulgarların yoğunlukta olduğu bölgelerde imparatorluğa karşı bir takım isyan teşebbüsleri görülür. Zaman zaman bu teşebbüsler, dışarıdan Sırlardan ya da Peçeneklerden destek alır. Bu isyanlardan biri 1040 yılında Samuel'in torunu Petro Delyan tarafından başlatılır. İsyanın görünen sebebi, İmparator Mihail'in (1034-1041) yardımcısı olan Ioannes Orfanotrofus'un emri ile II. Basileos (976-1025) zamanında Bulgarlara tanınan vergileri "aynı ile ödenme" imtiyazının kaldırılması ve Bulgaristan'ın Bizans vergi sistemine dahil edilmesidir. İsyanın asıl sebebi ise, boyarların, Bulgaristan'ı yeniden ihya etme düşüncesidir. İsyanın kısa sürede büyümesiyle Niş, Üsküp, Draç ve Serdika (Sofya) gibi şehirler ele geçirilir ve Petro Delyan, Belgrat'ta Bulgar çarı ilan edilir. İsyan geniş alana yayılmasına rağmen, liderlerin aralarında birlik oluşturmamalarından dolayı kısa sürede (1041) bastırılır.

* Yrd. Doç. Dr. Ayşe Kayapınar, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Bolu.

01 Mayıs 2013

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA CELEN BÖRÜMÜN

JdnTc 16707
100002
Bulgar
021078

METHODIEVA, Milena B. How Turks and Bulgarians became ethnic brothers: history, propaganda, and political alliances on the eve of the Young Turk revolution. *Turkish Historical Review*, 5 ii (2014) pp. 221-262.

بلغار و «بلغارها» در منابع تاریخی
و جغرافیایی اسلامی از آغاز تا سده نهم هجری

حسین قره چانلو^۱
رمضان رضایی^۲

D4284

Bulgarlar
021078

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

02 Temmuz 2013

چکیده: بلغارها گروهی از اقوام ترک بودند که در آسیای مرکزی می‌زیستند و در طول تاریخ و تمدن اسلامی در نغور اسلامی و در سرزمین قپچاق گذران زندگی می‌کردند. این گروه از ترک‌ها ضمن تعاملات با مسلمانان هم‌جوار خود به دلیل نیازهای طبیعی و امور زندگی خود به کناره‌های شمالی دریای خزر و سپس به سواحل رود ختانه و لگا مهاجرت و سرانجام در اروپای شرقی سکونت دائم پیدا کردند و امروزه به عنوان کشور بلغارستان شناخته می‌شود. این مقاله بر آن است، فرآیند این فراز و فرودهای آنان و علل مهاجرت به نواحی خوش آب و هوای آسیای مرکزی و در کنار روس‌ها و تعامل با آنان و یا با مسلمانان و خلفای اسلامی و مغول‌ها و حاکمان ترک اسلامی در منابع جغرافیایی مسلمانان و مورخان اسلامی را بیان کند.

واژه‌های کلیدی: بلغار، ترک، قپچاق، آسیای مرکزی، خلفای عباسی، مغولان

۱۳۶ - ۱۳۳

۱ استاد گروه تاریخ و تمدن ملل اسلامی دانشگاه تهران
۲ دانش آموخته دوره دکتری رشته تاریخ و تمدن ملل اسلامی دانشگاه تهران rezayi@ut.ac.ir
تاریخ دریافت: ۹۱/۱۱/۲۵ تاریخ تأیید: ۹۲/۰۵/۲۶

MADDE YATIRILMADIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Bulgar
- Voynuk

ERCAN,

Yavuz (Doç. Dr.), Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar, Türk Tarih Kurumu Yayını, (Ankara 1986), IX, 131 S. (1 Harita).

11 OCAK 1994

MADDE YATIRILMADIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

31 EKİM 1998

Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgar İsyanları (1866-1896). AKIN, Cavit. Doktora. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1994. 215 s., 96 ref. 37345
Danışman: Prof. Dr. Yücel Özkaya. Dili: Tr.

YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Şerifgil, Enver M.

Göçler ve yer adları: Türkler, Pomaklar ve
ve Bulgarlar,

Türk Dünyası araştırmaları Dergisi

c.II, s.(7), 1980 (İstanbul)

MADDE YATIRILMADIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Bulgar

SELİMOĞLU,

İsmail, "Osmanlı Devrinde Bulgar İsyanları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Refet Yanıncı), Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1987, 103 S.

12 OCAK 1994

06240 GJUZELEV, V. La participation des Bulgares à l'échec du siège arabe de Constantinople en 717-718. *Etudes hist. à l'occasion du XVème Cong. int. et. hist.*, Bucarest, 1980, pp. 91-113.

Bulgarlar

İSTANBUL

11 OCAK 1994

MADDE YATIRILMADIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

05732 LANG, D.M. *The Bulgarians. From pagan times to the Ottoman conquest.* London: Thames & Hudson, 1976. (Ancient peoples and places, 84)

Bulgarlar
Osmanlımp

MADDE YATIRILMADIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

11 OCAK 1994

MADDE YATIRILMADIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Bulgar

KERMAN,

Zeynep (Doç. Dr.), "Rus ve Bulgar Mezalimiyle İlgili Bir Kitap", Türk Kültürü, XXIV, 283, (1986), 704 (40) - 716 (52).

12 OCAK 1994

11469 CANARD, M. Arabes et Bulgares au début du Xe siècle. *Byzantion* 11 (1936). pp. 213-223

Arap
Bulgarlar

11 OCAK 1994

KARIN

BULGAR KAR
/ İSTAN

09919 TODOROV, N. The city in the Bulgarian lands from the fifteenth to the nineteenth century. *Bulgaria past and present. Proc. 1st Int. Cong. Bulg. studies*, 1973, ed. T. Butler, Columbus, 1976, pp. 15-30.

Onbesinci asırdan ondokuzuncu
asra kadar Bulgar ülkesinde
şehir

22 HAZİRAN 1995

Bulgar

210282
VOYNUK
021078
BULGAR

6029. Ercan, Yavuz; Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar / Yavuz Ercan. - Ankara, 1986. - IX, 131 S. - (Türk Tarih Kurumu yayınları : 7. dizi ; 88)
İnhalt: Bulgaren u. Voynuken im Osman. Reich. - Text türk. 8 E 3079

ALP,

İlker (Dr.), "Bulgar Türk Devleti", *Tarihte Türk Devletleri*, C. I, (1987), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 251 - 258.

MADDE YATIRILMADIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

11 OCAK 1994

11 OCAK 1994

3601 MEYER, I.R. Zur Bildung der Ordinalzahlen im Wolgabulgarischen. *Journal of Turkish Studies*, 13 (1989) pp.115-122

BULGAR

MADDE YATIRILMADIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

TARH

- BULGAR
- para

MUKHAMADIEV, A.G. Den'gi, denezhnaya terminologiya i denezhnyy schet Bulgara v predmongol'sky period. (Les monnaies, la terminologie s'y rapportant et le système monétaire de l'état des Bulgares sur la Volga à l'époque antérieure à l'invasion des Mongols. *Sov.Arkh.* 1972(2), pp. 63-72

1049

Müslüman istibrazatın encalesi devrinde Volgarda Bulgar

Devletinin para sistemi ve paraya ilişkin terminolojisi ve paraları

11 MART 1992

622 ANGELOV, D. Une source peu utilisée sur l'histoire de la Bulgarie au XVe siècle. *Byzantino Bulgarica*, 2 (1966) pp.169-179.

Bulgar

Falebu's-Siyase ve Il-Harb Fil.En-Julus, 71-73.

D. Bag: 3607

- Bulgar

Bloch, A. Origine turque des bulgares. *Bulletins et mémoires de la Société d'anthropologie de Paris*, 5e série, 4 (1903), 537-546.

06 AGUSTOS 1991

- Bulgar

MADDE YATIRILMADIKTAN SONRA ÖZEL KUTUPHAN

TEKİN,

T., Tuna Bulgarları ve Dilleri, Ankara: T. D. K. Yayınları 530, 1987, SS. 70.

12 OCAK 1991

2822 NORRIS, Harry T. Тюркская, нетюркская и българска идентичност в мюсюлманска Източна Европа: възгледите на един мюсюлмански татарски учен. Мухаммад Мурад Рамзи (1854-1934), от късната османска епоха. (Turkic, non-Turkic and Bulghar identity in Muslim Eastern Europe: the view of a Muslim Tatar scholar, Muhammad Murad Ramzi (1854-1934) in the late Ottoman age: abstract.) *История на мюсюлманската култура по българските земи. Изследвания. Съставител и отговорен ред. Росица Градева. Sofia: Международен Център по Проблемите на Малцинствата и Културните Взаимодействия, 2001 (Съдбата на Мюсюлманските Общности на Балканите, 7), pp.573-591*

Türk Bulgar

MADDE YATIRILMADIKTAN SONRA ÖZEL KUTUPHAN

21 SUCUAT 2005

15 SUBAT 1991

madde: BULGAR

A.Br. : c.2, s.388

B.L. : c.10, s.1987

F.A. : c. , s.

M.L. : c.1, s.628

T.A. : c.101, s.372-373

9519 SMIRNOV, A. P. Novuie arkeologicheskie dannui o slozhenii kul'turnui volzhskikh bolgar. *Kr. Soobshch. Doklad. Polev. Issled.* 40 (1951), pp. 16-27

Bulgar

MADDE YATIRILMADIKTAN SONRA ÖZEL KUTUPHAN

21 SUCUAT 2005

946 TZVETKOV, Plamen S. The Turks, Slavs and the origins of the Bulgarians. *The Turks.1: Early ages.* (Editors: Hasan Celâl Güzel, C.Cem Oğuz, Osman Karatay.). Ankara: (Yeni Türkiye), 2002, pp.562-568.

Bulgar/Türk

BULGARISTAN (COG)
BULGAR (T.M)

ANGELOV, D. Bulgarie. *Actes I. Cong. int. ét. balkan. et sud-est europ.* III (1969), pp. 27-36.

-Bulgar

12 OCAK 1996

10932

Osmanlı devrinde Bulgar isyanları. SELİMOĞLU, İsmail. Bil. Uz. Ankara Üniversitesi,
Atatürk İlk. ve İnk. Tar. Ens., Ankara, 1987. 103s.
Danışman: Prof.Dr.Refet Yinanç.

MADDE YATIRILMIDIR
SONRA GELEN OKUN...

30 MART 2010

MADDE YATIRILMIDIR
SONRA GELEN OKUN...

2634 HRBEK, Ivan. Eine Volksetymologie des Namens
"Bulgar". *Texts and studies on the historical
geography and topography of Northern and Eastern
Europe, II*. Collected and reprinted by Fuat Sezgin ...
with Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer. Frankfurt
am Main: Institute for the History of Arabic-Islamic
Science at the Johann Wolfgang Goethe University,
2009, (Islamic Geography, 308), pp.307-313.
[Originally published in *Charisteria Orientalia
praecipue ad Persiam pertinentia* [Festschrift for Jan
Rypka] Felix Tauer, Věra Kubičková, Ivan Hrbek (eds.),
Prague (1956), pp.113-119.]

Bulgar

TARİH

Bulgarlar

KOSEV, D. Vasil Levski and the Bucharest
Bulgarian Revolutionary Central Committee.
*Bulgaria past and present. Proc. 1st Int.
Cong. Bulg. studies, 1973*, ed. T.Butler,
Columbus, 1976, pp. 54-64.

Vasil Levski ve Bulgar
Bulgar İhtilali Komitesi

21 SUBAT 2005

MADDE YATIRILMIDIR
SONRA GELEN OKUN...

950 ZIMONYI, István. Bulgars and Ogurs. *The Turks.1:
Early ages*. (Editors: Hasan Celâl Güzel, C.Cem Oğuz,
Osman Karatay.). Ankara: (Yeni Türkiye), 2002,
pp.569-578.

Bulgar

Publications of the
Institute for the History of
Arabic-Islamic Science

Edited by
Fuat Sezgin

ISLAMIC
GEOGRAPY

Volume 308

Texts and Studies on the
Historical Geography and Topography
of Northern and Eastern
Europe
Collected and Reprinted

IV

2009

Institute for the History of Arabic-Islamic Science
at the Johann Wolfgang Goethe University
Frankfurt am Main

ISLAMIC
GEOGRAPHY

188870

Volume
308

TEXTS AND STUDIES
ON THE
HISTORICAL GEOGRAPHY
AND
TOPOGRAPHY
OF
NORTHERN AND EASTERN
EUROPE
IV

Collected and Reprinted
by
Fuat Sezgin

in Collaboration with
Carl Ehrig-Eggert, Eckhard Neubauer

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	188870
Taa. No:	910.4 15L-6

2009

Institute for the History of Arabic-Islamic Science
at the Johann Wolfgang Goethe University
Frankfurt am Main

230

I. HRBEK: EIN ARABISCHER BERICHT ÜBER UNGARN

Trotzdem muß man bekennen, daß wir es nur dem Umstande, daß er in arabischen Ländern verblieben und nach Ungarn nicht zurückgekehrt ist, zu danken haben, daß wir heute seine einzigartige und wertvolle Beschreibung von Ungarn in arabischer Sprache besitzen.

EINE VOLKSETYMOLOGIE DES NAMENS „BULĠAR“

I V A N H R B E K
P R A H A

ZUR ERKLÄRUNG der Bedeutung des Volksnamens *Bulgar* wurden seit langem verschiedene Theorien und Thesen aufgestellt und es fehlte nicht an ernsthaften Versuchen, die seitens der berufenen Kenner zur Aufhellung dieser Frage unternommen wurden; andererseits wurden auch zahlreiche mehr oder minder phantastischen Etymologien vorgelegt, die jedoch so rasch wie entstanden auch verschwunden sind. Die bisher beste und wahrscheinlichste Etymologie wurde von Németh vorgeschlagen, der das Wort von dem durativen Präsens oder Partizip-Aorist von türk. *bulğa* — „mischen“ ableitet und *Bulgar* als „Mischung (verschiedener Stämme)“ übersetzt.¹ Pelliot, der m. W. als letzter sich mit der Etymologie beschäftigt hat, läßt auch die Möglichkeit dieser Erklärung zu (er faßt das Wort in der Bedeutung von „Rebelle“, abgeleitet von *bulğa* — „troubler“), neigt sich aber mehr zur Ableitung von *bul* — „trouver“, davon *Bulgar* — „Trouveur“, jedoch nicht ohne gewisses Zögern.²

Die Schwierigkeit, die die Erklärung des Namens bietet, liegt größtenteils in der Unsicherheit der Wortform, da wir nicht bestimmt wissen, ob *Bulgar* oder *Bular* die ursprünglichere Form ist und ob das Wort von dem Stamme *bulğa*- oder *bul*- abgeleitet ist. Allem Anschein nach ist die Form mit *-ğ*- die ältere, da sie in allen älteren (hauptsächlich byzantinischen) Quellen belegt ist, dagegen tritt die Form *Bular* (*Bolar*, *Biler*, usw.) erst in der Mongolenzeit oder kurz vordem auf. Doch eine arabische Quelle ersten Ranges gibt die Form *B.lār* als die ursprüngliche, die Form *Bulġar* als die sekundäre, „arabisierte“ an.

Der Autor dieser Quelle ist der bekannte Reisende Abū Ḥāmid al-

¹ G. Németh, *La provenance du nom „bulgare“*, in *Symbola Grammatica in honorem Joannis Rozwadowski* (Kraków 1927), 217—222; eine ähnliche Etymologie schlugen schon Tomaszek und Berezin vor, nach ihnen bedeutet das Wort „Mischling“ oder „Aufmischer“, vgl. Šišmanov in der unter zitierten Arbeit, S. 635.

² Paul Pelliot, *Quelques noms turcs d'hommes et de peuples en -ar* in *Oeuvres Posthumes II* (Paris 1950), 228—229. Eine Übersicht über die ganze Frage bringt Šišmanov, *Kritičen pregled na vüprosa za proisshoda na prabulgarite ot ezikovo gledišče*, in *Sbornik za narod. umotvor. XVI—XVII* (Sofia 1900), 505—753 und *L'étymologie du nom „Bulgar“* in *Keleti Szemle*, IV (1903), 47—85, 334—363, V (1904), 88—110.

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

- 3893 MOUMDJIAN, Garabet K. Rebels with a cause: Armenian-Macedonian relations and their Bulgarian connection, 1895-1913. *War and nationalism: the Balkan Wars, 1912-1913, and their sociopolitical implications*. Ed. by M.Hakan Yavuz and Isa Blumi. Salt Lake City: University of Utah Press, 2013, pp. 132-175. On the activity of Armenian & Macedonian political organizations.

Bulgar
021078

21 Ocak

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

- 3882 HALL, Richard C. Bulgaria and the origins of the Balkan Wars, 1912-1913. *War and nationalism: the Balkan Wars, 1912-1913, and their sociopolitical implications*. Ed. by M.Hakan Yavuz and Isa Blumi. Salt Lake City: University of Utah Press, 2013, pp. 85-99.

Bulgar
021078
Balkan Savası
020244

21 Ocak 2016

21 Ocak 2016

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

- 3874 ERSOY-HACISALIHOĞLU, Neriman. Bulgaria's policy toward Muslims during the Balkan Wars. *War and nationalism: the Balkan Wars, 1912-1913, and their sociopolitical implications*. Ed. by M.Hakan Yavuz and Isa Blumi. Salt Lake City: University of Utah Press, 2013, pp. 361-370.

Bulgar
021078

21 Ocak 2016

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

- 3888 KENDEROVA, Stoyanka. Les représentations de l'Orient dans les programmes des écoles turques et bulgares au cours du XIXe siècle. *Figures pionnières de l'orientalisme: convergences européennes. Monde anglophone, Europe centrale et orientale*. Ed. Isabelle Gadoin, Ziva Vesel. Bures-sur-Yvette: Groupe d'Études pour la Civilisation du Moyen-Orient, 2011, (Res Orientales, 20), pp. 283-299. Bulgarian schools. Based on documents in Ottoman Turkish. Abstract(s): English.

Bulgar
021078

021078

BULGAR

---

1 SEVCAN EMİN, Bulgarların hıristiyanlaşma süreci, Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2008

---

2 ŞEBNEM ARDA, Bizans İmparatorluğu'nun Bulgarlarla ilişkileri: Başlangıçtan 1018'e kadar, Ege Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2012

Bulgar
021078

3230 STEPANOV, Tsvetelin. *The Bulgars and the Steppe Empire in the Early Middle Ages: the problem of the others.* Leiden & Boston: Brill, 2010 (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 8). 154pp.
[Trans. of *Bulgarite i stepnata imperiya prez rannoto srednovekovie*, Sofia 2005 by Tatiana Stefanova and Tsvetelin Stepanov.]

MAKO, Gerald. The Islamization of the Volga Bulgars: a question reconsidered. *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, 18 / 2011 (2012) pp.199-223.
[Waning of Khazar power in 10th century, establishment of relations between Volga Bolghar rulers and Abbasid Caliphate, and importance of trade.]

Bulgar
021078

7 7 Nisan 2014

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

циг во 1895 г., а во 1899 г. било преведено на бугарски јазик. Во ползуваната литература недостига една мошне богата со податоци, но ретка книга за Гевгелиско на Хр. Драгов „За добротворното дело на отец Йосиф Алоати и на сестрата Евлогија“ излезена во 1939 г. Од неа можеше авторот да земе интересни податоци за придонесот на овие католички пропагатори во усовршувањето на средствата за производство во земјоделството и занаетчиството на гр. Гевгелија и околицата.

Ми се чини дека ќе беше попогодна и поприродна целина ако Картов ја прикажеше Гевгелија до 1918 г., за кое постојат и прилични податоци. Меѓутоа, досега изнесеното ни дава за право да тврдиме дека Картов ќе ја продолжи со истата совесност и љубов својата работа за Гевгелија не само до 1918, туку и до ден денешен, зашто само така ќе може порелјефно да го претстави големиот скок во сестранитот развиток на нашите градови, па и на Гевгелија, како што тоа го покажаа соработниците на монографскиот труд за Штип, а тоа веројатно, за подоцна го одложија Кузман Најденовски и Владо Картов.

Љ. Лапе

03 Mays 2014

D3024

MAKDE YAYIMLANDIYAN
MIRA GELEN DOKUMAN

Glasnik, 11/1, 1967 Uokop

М. СОКОЛОСКИ

Bulgaria
021078

ТУРСКИ ИЗВОРИ ЗА БЪГАРСКАТА ИСТОРИЈА
Серија XV—XVI

Том II

Институтот за историја при Бугарската академија на науките кон крајот на 1966 година го издаде вториот том на турски документи од серијата за XV—XVI век. Составувачи и редактори на публикацијата се Николај Тодоров и Борис Недков. Публикацијата е издадена во два тома. Во едниот се дадени арапската транскрипција и преводот на документите придружени со резимеа на руски и француски јазик, како и со индекси за населените места, имињата на притежателите на феудални лена, службени лица и турски термини. Во вториот том се дадени факсимили од сите преведени документи.

Со исклучок на едно вакуфнаме, сите други документи се, главно, делови од пописни дефтери наречени „TANRIR DEFTERLERI“ од кои поголемиот дел се од сумарни (idžimal) дефтери, а помалиот дел од опширни пописни дефтери (mufassal). Во нив се опфатени тимари и други феудални лена во: Софиско, Самоковско, Видинско, Берковско, Белоградчишко, во Никополскиот санџак, хасови во градот Трново, потоа феудални лена во нашите Високо и Знеполе, во Авретихисарско, Солунско, Ксантиско и Драмско. Како што се гледа, пописите зафаќаат огромна територија на Бугарија, како и делови на Србија, Македонија и Грција. Документите се преведени од: Борис Недков, Бистра Цветкова, Николај Тодоров, Никола Попов, Руси Стојков, Исмет Етемов, Аспарух Трајанов и Петко Груевски.

За разлика од првиот том, овој претставува, во технички поглед, чекор напред, бидејќи е многу поиздржан, така што читателите и стручњациите можат сосема прегледно да го следат целиот тек на работата било при транскрибирањето или преведувањето, како и самите факсимили, бидејќи се дадени сите неопходни елементи за доследно и прегледно следење, како имињата на притежателите на феудални лена, исто така и населбите што биле вклучени кон тие лена.

Bulgar, Tatar, Bashkir

212. FRANK, Allen. *Islamic Historiography and 'Bulghar' Identity among the Tatars and Bashkirs of Russia*. Leiden - Boston - Köln, Brill, 1998, x-232 p., bibliographie, index. (Social, Economic and Political Studies of the Middle East and Asia, 61).

Allen Frank's superb inquiry into 19th century Islamic historiography of the Volga-Urals region presents not merely the meritorious rediscovery of an almost totally neglected corpus of sources, but delivers a profound and imaginative insight into the construction and dissemination of communal identities among the Muslim minorities of Inner Russia. Frank's approach to the 19th century sources is above all philological. Two introductory chapters, though, briefly but convincingly survey the history of regional historiography prior to the 19th century and provide a socio-historical analysis of the changing role of the

As most sources, especially al-Ṭabarī, seek to portray it, Bukayr's career exemplifies the tribal factionalism (*ʿaṣabiyya*) that would weaken the foundations of Umayyad rule in Khurāsān. There are, however, many details that do not easily fit this interpretation. It is particularly noteworthy that it was only after the Zubayrid cause had collapsed that Bukayr broke with his mentor Ibn Khāzim, and he seems to have fallen victim not so much to personal vendettas as to a scheme carefully contrived and orchestrated by ʿAbd al-Malik and Umayya to re-establish the authority of the central government in Khurāsān, while shifting onto others the blame for the elimination of powerful rivals.

BIBLIOGRAPHY

SOURCES

al-Ṭabarī, *Taʾrīkh al-rusul wa-l-mulūk*, ed. M. J. de Goeje et al. (Leiden 1879–1901), index; al-Balādhurī, *Futūḥ al-buldān*, ed. M. J. de Goeje (Leiden 1866), 416–7; Gardīzī, *Zayn al-akhbār*, ed. ʿAbd al-Hayy Ḥabībī (Tehran 1969), 108; Ibn al-Athīr, *al-Kāmil fī l-taʾrīkh* (Beirut 1965–7), index; Ibn Ḥazm, *Jamharat ansāb al-ʿArab* (Cairo 1962), 218–9; Khalīfa b. Khayyāt, *Taʾrīkh*, ed. Akram Dīyāʾ al-ʿUmārī (Baghdad 1977), 294–5; al-Yaʿqūbī, *Taʾrīkh* (Beirut 1960), 2:271.

STUDIES

Clifford Edmund Bosworth, *Sistān under the Arabs* (Rome 1968), 49–50; Julius Wellhausen, *Das Arabische Reich und sein Sturz*, Berlin 1912, trans. Margaret Graham Weir, *The Arab kingdom and its fall* (Calcutta 1927), 418–23.

ELTON L. DANIEL

Bulghārs

The **Bulghārs** were a Turkic tribal confederation that formed a series of polities in the Caspian-Pontic steppes, the

Danubo-Balkan region (Bulgaria), and the Middle Volga (Volga Bulghāria). The ethnonym derives from Turk. *bulgha* “to stir, confuse, disturb, produce a state of disorder” (Clauson, 337), that is, “those who cause disorder” (Németh, 129–31). The ethnonym appears as: Greek Βούλγαροι (Moravcsik, 100–6), Latin Bulgari, Medieval Eastern Slavic Bolgary (*Polnoe*, 1:84), Armenian Bulgarkʿ (*Ashkharhatsʿoysʿ*, trans. Hewsen, 55, 110 n.118), Syriac Burgarē (Zacharias Rhetor) and Bōlgarāyē, Bōlgārāyē, Būlgarāyē, Būrgarāyē (e.g., Michael Syrus; see Kmoskó, 99, 148, 194, 205, 208, 215–6), Arabo-Persian: Bulghār (e.g., al-Iṣṭakhrī, 7), Bulkār (and Bulgār, e.g., Ibn Rusta, 141), Burghar (al-Masʿūdī, *Tanbīh*, 141, referring to Kuban or Danubian Bulghārs?; see Göckenjan and Zimonyi, 32–3), Burjān (Ibn Khurradādhbih, 92, 105, 109; Qudāma, 257; Minorsky, 157) denoting the Danubian Bulghārs (al-Bakrī, 450, places them fifteen days’ journey from Constantinople; Marquart, 28; Minorsky, 423). Mention is also made of “Inner Bulghār,” “Outer Bulghār,” and “Great Bulghār” (al-Iṣṭakhrī, 7, 15, 226; Ibn Ḥawqal, 397–8; Minorsky, 160). The “Inner Bulghār” have been identified as the Danubian Bulghārs (Marquart, 517; Minorsky, 438–40), or the Volga Bulghārs (Zimonyi, 108–11). They may also be associated with the Arabo-Persian script *v-n-nd-r* (Minorsky, 162, 441, 465–73), Hebrew *v-n-nt-r* (Kokovtsov, 23), which represent *Vonondur < *Vonoghundur < Onoghundur < Onoghur (“Ten Oghur”) (Ligeti, 269; Golden, *Khazarica*, 216–7), a people with whom Armenian and Byzantine sources (Moravcsik, 2:218–9) link the Pontic Bulghārs. Seventh/thirteenth-century travellers, such as Rubruck (66, 86), distinguished between “Little (Balkan) Bulgaria” and “Great (Volga) Bulgaria.” Carpine (100) termed the latter “Byleri.”

MADDE TAYIMLANDIYAN
SÖZLÜK HAZIRLANMIŞTIR

20 ARA 2011

بوده است (مثلاً نک: حمدالله، ۳۸۳؛ عقیلی، ۱۴۷؛ برای تفصیل، نک: ۵۵، تاریخ بلعمی).

مأخذ: ابن اثیر، الکامل؛ ابن درید، محمد، الاشتقاق؛ به کوشش عبدالسلام محمد هارون، قاهره، ۱۳۷۸ق/۱۹۵۸م؛ همو، جهمرة اللغة، حیدرآباد دکن، ۱۳۴۵ق؛ ابن صلاح، عثمان، طبقات الفقهاء الشافعية، به کوشش محی الدین علی نجیب، بیروت، ۱۴۱۳ق/۱۹۹۲م؛ ابن ماکولا، علی، الاکمال، به کوشش نایف عباس، بیروت، ۱۴۰۶ق/۱۹۸۶م؛ ابن ندیم، الفهرست؛ ابوبکر خوارزمی، محمد، رسائل، بیروت، ۱۹۷۰م؛ ابوحیان توحیدی، علی، اخلاق الوزیرین (مثالب الوزیرین)، به کوشش محمد بن ناوین طنجی، دمشق، ۱۳۸۵ق/۱۹۶۵م؛ همو، الامتاع و المؤانسة، به کوشش احمد امین و احمد زین، قاهره، ۱۹۵۳م؛ ابوعبیده، معمر، التفاضل (تفاضل جریر و فرزدق)، به کوشش یون، لیدن، ۱۹۰۵م؛ بلعمی، محمد، تاریخ نامه طبری، به کوشش محمد روشن، تهران، ۱۳۷۸ش؛ بیهقی، ابوالفضل، تاریخ، به کوشش علی اکبر فیاض، مشهد، ۱۳۵۰ش؛ بیهقی، علی، تاریخ بیهقی، به کوشش کلیم الله حسینی، حیدرآباد دکن، ۱۹۶۸م؛ نمائی، عبدالملک، تمار القلوب، به کوشش محمد ابوالفضل ابراهیم، قاهره، ۱۹۸۵م؛ همو، تیممة الدهر، قاهره، ۱۳۵۲ق/۱۹۳۴م؛ جرفادقانی، ناصح، ترجمة تاریخ یمنی، به کوشش جعفر شعار، تهران، ۱۳۵۷ش؛ حاکم نیشابوری، محمد، تاریخ نیشابور، ترجمة محمدین حسین خلیفة نیشابوری، به کوشش محمدرضا شفیعی کدکنی، تهران، ۱۳۷۵ش؛ حمدالله مستوفی، تاریخ گزیده، به کوشش عبدالحسین نوایی، تهران، ۱۳۳۹ش؛ خطیب بغدادی، احمد، تاریخ بغداد، قاهره، ۱۳۴۹ق؛ ذهبی، محمد، تاریخ الاسلام، حوادث سالهای ۳۲۱-۳۳۰ق، به کوشش عمر عبدالسلام تدمری، بیروت، ۱۴۱۳ق/۱۹۹۲م؛ همو، سیر اعلام النبلاء، به کوشش شعیب ارتووط و دیگران، بیروت، ۱۴۰۴ق/۱۹۸۴م؛ سبکی، عبدالوهاب، طبقات الشافعية الكبرى، به کوشش عبدالفتاح محمد حل و محمود محمد طنحی، قاهره، ۱۳۸۳ق/۱۹۶۳م؛ سمانی، عبدالکریم، الانساب، حیدرآباد دکن، ۱۳۸۳ق/۱۹۶۳م؛ همو، التحجیر، به کوشش منیره ناجی سالم، بغداد، ۱۳۹۵ق/۱۹۷۵م؛ صفدی، خلیل، اللؤلؤ بالوقیات، به کوشش ددریگ، ویسبادن، ۱۳۸۹ق/۱۹۷۰م؛ طبری، تاریخ؛ عتی، محمد، «تاریخ یمنی»، ضمن الفتح الوهیبی (شرح منینی)، قاهره، ۱۲۸۶ق؛ عقیلی، حاجی بن نظام، آثار الوزراء، به کوشش محدث ارموی، تهران، ۱۳۶۴ش؛ فردوسی، شاهنامه، به کوشش ژول مول، تهران، ۱۳۷۵ش؛ قزوینی، محمد، یادداشتها، به کوشش ایرج افشار، تهران، ۱۳۴۲ش؛ گردیزی، عبدالحی، زین الاخبار، به کوشش عبدالحی حبیبی، تهران، ۱۳۶۳ش؛ مزی، یوسف، تهذیب الکمال، به کوشش بشار عواد معروف، بیروت، ۱۴۰۸ق/۱۹۸۸م؛ مقدسی، محمد، احسن التقاسیم، به کوشش دخویه، لیدن، ۱۹۰۶م؛ «مقدمه قدیم شاهنامه»، به کوشش محمد قزوینی، هزاره فردوسی، تهران، ۱۳۶۲ش؛ ناصر خسرو، دیوان، به کوشش مجتبی مینوی و مهدی محقق، تهران، ۱۳۵۳ش؛ ناصرالدین منشی کرمانی، نسانم الاسحار، به کوشش محدث ارموی، تهران، ۱۹۵۹م؛ نسفی، عمر، القند فی ذکر علماء سمرقند، به کوشش یوسف هادی، تهران، ۱۳۷۸ش؛ نظامی عروضی، احمد، چهار مقاله، به کوشش محمد قزوینی، لیدن، ۱۳۲۷ق/۱۹۰۹م؛ نفیسی، سعید، احوال و اشعار رودکی سمرقندی، تهران، ۱۳۱۰ش؛ هادی، یوسف، حواشی بر القند (نک: هم، نسفی)؛ یاقوت، بلدان؛ نیز: EI²، علی بهرامیان

بُرغال (قلقشندی، ۴۱۷/۵)، بلغر (بعقوبی، ۲۰/۱؛ ابن رسته، ۱۲۶؛ انطاکی، ۱۳۸؛ ابن جوزی، ۲۷۹/۱۵)، و بُلکار (ابن رسته، ۱۴۰؛ گردیزی، ۵۸۲) نیز آمده است.

تا سده ۵ م بلغارها در استپهای اطراف رود کویان و دریای آرژاف سکنی داشتند، ولی بعدها با گذر از محدوده قدیم خود - میان دو رود ولگا و دُن - به مناطق شمالی تر در محدوده رودهای ولگا - کاما روی آوردند و در منطقه میانی حوضه رود ولگا جای گرفتند و با گروههای قومی اویغوری - فنلاندی، و سپس با اسلاوها در آمیختند (BSE³, III/506؛ بارتولد، نیز EI²، همانجاها). ابن رسته (ص ۱۴۱) و گردیزی (ص ۵۸۵) از ۳ گروه اصلی این قوم با نامهای برصولا (برسولا)، اسغل (اشگل یا اسگیل) و بُلکار نام برده اند که همه در یک منطقه مسکن داشته اند.

در مورد زبان بلغارها نوشته اصطخری شایان توجه است. وی می نویسد: زبان بلغارها همانند زبان خزران است (ص ۱۳۱) و در جای دیگر اشاره می کند که زبان خزران غیر از زبانهای ترکی و فارسی است (ص ۱۳۰). به نظر می رسد که بلغارها پیش از پذیرش اسلام، خط و کتابت چینیان و مانویان را به کار می برده اند (نک: هد، ابن فضلان)، حال آنکه خط و کتابت خزران، عبری بوده است (ابن ندیم، ۲۱). از زبان بلغارها، همانند زبان خزران جز شمار اندکی از نامهای جایها و اشخاص و چند «گور نوشته» چیزی بر جای نمانده است. بعضی از محققان زبان بلغاری را شاخه ای از گروه زبانی هونهای غربی دانسته اند (EI², I/1307). بر سنگهای گور متعلق به سده های ۷-۸ق/۱۲-۱۴م نوشته هایی به چشم می خورد که در آنها واژه های ترکی دیده می شود (نک: «دائرة المعارف...»، VI/391). امروزه با توجه به چند کتیبه کشف شده در سرزمین بلغارهای کرانه رود دانوب که در آنها نام خانهای بلغار و نیز واژه هایی از زبان قدیم بلغارها آمده، معلوم شده است که زبان بلغارها به زبان معاصر چوواشها نزدیک، و جزو زبانهای ترکی غربی بوده، و ظاهراً به گروه زبانهای اغوز - پچنک تعلق داشته است (آرتامونف، 115).

ظاهراً ورود بلغارها به استپهای روسیه با هجوم هونها به این سرزمین همراه بوده است. یوحنای اِفِسسی (د ح ۵۸۵م) در مطلبی افسانه ای بولگاریوز و خزرینگ را دو برادر نامیده است که گویا دنیای بزرگ قومهای بلغار و خزر بوده اند (بارتولد، V/509). در سده ۷م دولت ترکان خاقانات غربی، بخشهای وسیعی از اراضی آسیای مرکزی تا کرانه های ولگا را در اختیار گرفتند. در حدود سال ۶۱۹م بلغارها از جمله اقوامی بودند که نگاهیانی مرزهای غربی این خاقانات را برعهده داشتند. در این زمان مرزهای غربی خاقانات در معرض حملات بی دریبی آوارها قرار داشت. بلغارها که در کنار خزران می زیستند، رقیبان سرسخت اینان بودند، چنان که رقابت میان آنان تا چند سده ادامه

بُلغار، نام مردمی از تبار ترکان که در اوایل قرون وسطی دو دولت در اراضی اطراف رودهای ولگا و دانوب بنیاد نهادند. یوحنای انطاکی (د ۵۷۷م) از بلغارها به عنوان متحدان زنون، امپراتور روم شرقی در جنگ با گوتها در ۴۸۱م نام برده (EI², I/1304)، و زکریای سَنخُور (د ح ۵۵۵م) این قوم را با نام «بورگار» معرفی کرده است (بارتولد، V/509). از مؤلفان اسلامی، ابن سعید مغربی نیز احتمالاً به پیروی از زکریای سنخور نام این قوم را «بُرغار» نوشته است (ص ۱۳۷). این نام به صورتهای بُرغر (مسعودی، التنبیه...، ۶۶، قس: مروج...، ۱۴/۲)،

ADLAR	Şahıs Adı			Baba Adı		
	Varak	Sayı	Binde	Vrk	Sayı	Binde
Yeavaş Beyi		-			1	
Yevm Hayr		5			2	
Yevmli (Yumlu)		-		123a	1	
Yevmül - hayr		6			6	
Yiğit Arslan		-		89a	1	
Yiğit bey		-		124b	1	
Yinal		-		13b	1	
Yolcu	34b	1		34b	1	
Yolgeldi	18a	1			1	
Yol Kulu	65a	1			-	
Yolsal		-		159a	1	
Yorgun		-		53b	1	
Yulargı		-		66a	1	
Yumuk		-		86a	1	
YUNUS		148	7,2		83	5,0
YUSUF		490	24,1		410	24,8
Yusuf Fakih		1			1	
Zekeriya		2			2	
Zenbî		-		93b	1	
Zeynel		2		172b	1	
Zeyyâdin	100b	1			-	
Zeyyal		6			7	
Ziyâ		-		187b	1	
Zulfikâr	186a	4		188b	1	
Zulkâdir		-			1	
Zulkadr		-			1	

21. Ocak 1991

Sayın hocam; Prof. Dr. Şerafettin TURAN'a en derin şükranlarımla,

OSMANLI BULGAR BASINI ÜZERİNE NOTLAR

İlber ORTAYLI

Osmanlı kavimlerinin tarihi içinde, Bulgar basınının geciken fakat ilginç bir gelişimi vardır. Ayrıca bu basının Bulgar nüfusun yaygın olduğu topraklar dışında, imparatorluğun büyük merkezlerinde; ve hatta bugünkü Türkiye'nin İzmir ve İstanbul gibi metropollerinde boy attığını gözlemlemek daha da ilginçtir. Bugüne kadar Osmanlı İmparatorluğundaki Bulgar basınının hayatı karşılıklı arşiv tetkiklerinin zorluğu ve filolojik noksanlık nedeniyle ne Bulgarlar ne de Türkler tarafından yeterli ölçüde araştırılıp açıklanamamıştır.

Bulgar basın tarihinin ilk gazetesi İzmir'de dünyaya gelmiştir. Sonra Avrupa'da Leipzig'e ve sonra tekrar İstanbul'a yönelir. Tabii bu arada ihtilâlcî Bulgar basını Sırbistan'da boy gösterir; buna artık Osmanlı-Bulgar basını diyemeyiz. O bağımsız Bulgaristanı hedefleyen, imparatorluk dışındaki bir merkezde yaşayan basındır. Sırbistan emareti mümtazedendir; ama orada gizli basılan gazete ve kitapların kontrolü mümkün değildi. Yoksa Babialî resmen basılan Sırb gazetelerinin haber ve yayınlarına zaman zaman protesto yoluyla müdahale etmekteydi (1).

Osmanlı -Bulgar basını, tarihî olarak daha önemli bir görevi yerine getirmiştir. Bulgar dilini sevdirmek; Bulgar tarihini, coğrafyasını belirli açılardan okuyucuya aşılama, grameri öğretmek ve Bulgar edebî dilini hayata ve kitleye maletmek. Osmanlı-Bulgar basınının gerçekleştirdiği görev daha çok bu alanlardaydı.

(1) Sırb Prensiği gazetelerinde Bosna eyaleti hakkında eracıf ve muarız şeyler yazıldığından Babialî'nin müdahalesi B A İrade-Har. Nr:5125 (28 RA 1270/Aralık 1854)

Odunpazarı Belediyesi Yayınları: 7
Tarih Dizisi: 2

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları
Osmangazi Üniversitesine aittir.
Bütün Hakları saklıdır.

© Copyright 2005
by Osmangazi University
All rights reserved

Yapım
Yazıvi İletişim Hizmetleri
(0 212) 518 30 06-07

Baskı
Bayrak Matbaacılık
Küçük Ayasofya Cad. Yabancı Sok. 2/1
Sultanahmet/İstanbul
(212) 638 42 02

ISBN
975-6881-04-6

Mayıs 2005

ULUSLARARASI
OSMANLI VE CUMHURİYET
DÖNEMİ
TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİ
SEMPOZYUMU
11-13 MAYIS 2005

BİLDİRİLER KİTABI

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	139095
Tas. No:	949.75 1111.0

OSMANGAZI ÜNİVERSİTESİ
Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
ESKİŞEHİR

Konya'nın üretimi bölgenin şartlarına bağlı kalmıştır. Bugün tahıl ambarı olarak nitelenmesine rağmen, XIX. yüzyıla kadar değişik sebeplerden dolayı bölgede hem ziraate elverişsiz geniş alanlar vardı; hem de işlenen arazilerdeki verim azdı. Bu sebeple, bölgedeki geniş ovada yaygın olarak hayvancılığın yapıldığı görülmektedir. Bu durum şehir halkı için de geçerlidir. Şehirde oturanlar, çevredeki bağ-bahçe ziraatından sonra, şehrin yakınlarındaki arazileri de ekip-biçmekte; buna ilave olarak da evlerinde hayvan da beslemektedirler.

Madencilik alanında, şehirde güherçilenin önemli bir potansiyeli mevcuttur. Bundan başka, bölgede tuz ve Bozkır'da kurşun ve buna bağlı olarak gümüş ve altın çıkarılmaktadır.

YÜKSEK LİSANS 1994

Güler, Cağfer: "Hürriyet Partisi (1955-1958)", Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Nejat Kaymaz) VII+226 s.

Çalışmanın Birinci Bölümü, çok partili siyasal yaşama geçişi, II. Dünya Savaşı sonrası gelişmelerini ve Türk dış politikasına yaptığı etkilerini ele almaktadır.

DP'nin başarılı olarak nitelenen 1950-1954 yılları arasına izlemiş olduğu politikalar, ikinci bölümün konusudur. Bu bölümde, izlenen politikaların aynı zamanda bir sonraki dönemin başarısızlıkları ve bunalımlarına etkisi incelenmektedir.

Üçüncü Bölümde, DP'nin başarısızlıkları ve bunun ortaya çıkardığı bunalımların gerek parti içinde, gerekse toplumdaki etkileri incelenmekte ve Hürriyet Partisi'nin kurulmasında bu etkilerin rolü ele alınmaktadır.

Dördüncü bölümde, Hürriyet Partisi'nin nasıl ve hangi koşullar altında gelişme çizgisini sürdürdüğü incelenmektedir. 1956-1958 yıllarını kapsayan dönemde, muhalefet partileri arasında işbirliği ve giderek güçbirliğine dönüşen, iktidar partisinin karşısında güçlü bir alternatif oluşturma girişimlerinin ortaya çıkardığı gerçek, rejim bunalımının gittikçe derinleştiğidir.

Türkiye'nin temel sorunlarına, Hürriyet Partisi'nin yaklaşımı ve önerdiği çözümler, Beşinci Bölümün konusudur.

Sonuç bölümünü ise Hürriyet Partisi üzerine yapılan genel bir değerlendirme oluşturmaktadır.

Hacıgökmen, Mehmet Ali: "XVI. Yüzyıla Ait Alâiyye Sancağı Mufassal Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi", Yüksek Lisans Tezi (Danışma: Prof. Dr. Muzaffer Arıkan), V+186 s.

Osmanlı zamanında Alâiyye sancağında tutulan mufassal tahrir ve icmal defterleri çok büyük bir yekün teşkil etmektedir. Şer'iyye sicilleri ise maalesef bugün elimizde yoktur.

Transkiribe edip değerlendirdiğimiz, Ankara Tapo ve Kadastro, Kuyüd-ı Kadime kısmında 172 numarada kayıtlı olan Mufassal tahrir defteridir. Bu defterin tarihi ve kanunnâmesi yoktur. Ancak 363 numarada kayıtlı defterin icmâlin-den, Alâiyye Sancak beyinin Rıdvan Bey olduğunu öğreniyoruz. Bu Rıdvan Bey'in Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir timar defterinde (1553M/15 zilka'de 961) Kanuni Sultan döneminde Nahçıvan seferine katıldığı tespit ediyoruz. Alâiyye Sancağı şu kazalara ayrılmıştı: Alâiyye merkez kâzâsından başka, Manavgat ve Akseki idi. Alâiyye kâzâsında şu nâhiyeler bulunmaktaydı: Alara, Oba, Mahmutlar, Dimderesi, Çönkere, Kise, Nağlu. Çönkere, Kise ve Nağlu nâhiyelerinin yerlerini bugün tesbit edemiyoruz. Bu Çönkere ve Nağlu nâhiyeleri belli merkezin ismi olmaktan çok, bir bölgenin ismi olmalıdır.

Tezin sonunda bir harita, bütün vergileri ve yer adlarını içeren bir tablo vardır.

DOKTORA 1994

Akın, Cavit: "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgar İsyanları, (1866-1896)" Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Yücel Özkaya), XIV+215 s.

19. yy da, Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet yönetimi zaafa uğramış olduğundan, idari boşluk bulunuyordu. Bu durumda Bulgaristan'da yaşayan halkın iktisadi ve sosyal durumunu bozulmuştu. Bulgaristan'ın her tarafını asayişsizlik ve güvensizlik kapladı. Osmanlı Hükümeti, durumu yatıştırmak için 1861 yılında Midhat Paşa'yı Niş Valiliği'ne atadı. Midhat Paşa Bulgaristan'da halkın durumunu iyileştiren icraatlarda bulundu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğü 1856 Paris Antlaşması ile Avrupa Devletleri'nin müşterek kefaleti altına alındı. Bu durumda Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı artık savaş açamayacaktı. Paris Antlaşması'ndan sonra Rusya, Osmanlı ülkesinde Panslavizm siyasetine devam etti. Bu amaçla Slav Cemiyetleri kuruldu. Bulgaristan dışında kurulan bu cemiyetleri, Bulgar Komiteleri'nin faaliyetleri takip etti.

Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet otoritesinin zayıflaması ile beraber, Rum Patrikhanesi'nin, Bulgar halkını Rumlaştırma hareketine başladığı görüldü. Bulgarlara yapılan zulüm ve işkenceler, Bulgarlar'da milliyet fikrinin uyanmasına sebep oldu. Bu, Bulgarlar'ı Osmanlı İmparatorluğu'na karşı isyana sevketti. 11 Mart 1870 tarihli fermanla bağımsız Bulgar Eksarh'ı kuruldu. Daha sonra meydana gelen 1875 ve 1876 Bulgar isyanları Osmanlı İmparatorluğu tarafından bastırıldı.

1876 İstanbul Konferansı'nda ayrı bir "Bulgar Devleti" kuramayan Rusya ve Avrupa'nın büyük devletleri Londra'da Londra Protokolünü imzaladılar.

MAKALE VE TEZLERİN İZLENİMİNİN
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
105 NİSAN 2005

Tuna Bulgar Devletinin Kuruluşunun
1300. Yıldönümü Münasebetiyle

TÜRK-BULGAR'LARIN TARİH VE KÜLTÜRÜNE KISA BİR BAKIŞ

I. KAFESOĞLU

Balkanlarda 681 senesinde kurulan Bulgar devleti (Bulgaristan) siyâsî istiklâle sahip bir teşekkül olarak tarih sahnesine çıkışının 1300. yıl dönümünü, 1981'de törenler, san'at gösterileri, ilmî toplantılar ve şenliklerle kutlamıştır. Dikkate sunmak gerekir ki, Bulgarların, siyâsî varlıklarına başlangıç olarak din, dil ve soy yönünden tamamen İslâv-Bizans kültür çevresine girdikleri 864 yılını değil de, devletin Türkler tarafından kurulduğu tarih olan 681 yılını kabûl etmesi, bir gerçek oluşun doğruluğunu teyit yanında, zamanımız Bulgar aydınlarının zihniyetindeki öz atalarına âit şuur-altı gizli güc hâlinde yaşayan çok mânalı bir duygunun âdeta açığa vurulmasıdır.

Biz bu yazımızda, yabancı tarih literatüründe umumiyetle «Proto-Bulgar»lar (yalnız Macar ilmî araştırmalarında: Bulgar-Türk'ler) diye anılan Türk-Bulgar'ların tarihi ile, Tuna Bulgar devletinin gelişme safhaları ve kültürünü ana-hatlarıyla tanıtmaya çalışacağız.

I. TARİH

A— Bulgar'ların aslı :

1— *Bulgar adı* : 200 yıla yakın bir zamandan beri Bulgarların menşei üzerinde durulmuş, yerli-yersiz deliller ileri sürülerek, Tatar [Moğol] (J.Ch.v.Engel, 1797), İslav (Y. Venelin, 1829), karışık cinslerden (Ch. Fraehn, 1832), Urallı [Fin-Ugor] (P.J. Şafarik, 1863), Fin (R. Reosler, 1871) oldukları iddia edilmiştir¹. Nihayet ilk olarak 1882'de A. Vámbéry

1 Bk. V. Beşevliev /Türk. terc: T. Acaroğlu/, *Proto-Bulgarların dini*, Belleten, sayı 34, 1945, s. 213; İ. Şişmanov, *L'Étymologie du nom «Bulgare»*, Keleti Szemle, IV, 1903, s. 47-85.

Güneydoğu Avrupa araştırmaları, 10-11 (1981-2)
s. 91-124, ist.
Berg / Kitap
Kütüphanede Mevcut

A, XII/2, 211-214

olan bir kelimeden geldiğini ileri sürmüştür. Gy. Németh (*A honfoglaló...*, s. 114) 'e göre, bu da, Türkçe „Oğur“ dan başka bir şey değildir (ayrıca bk. B. Ögel, *İlk Töles boyları, Belleten*, 1948, XII, 800—803; hattâ umûmiyetle Moğul grubu arasında gösterilen Wu-huan = Oğur? bk. G. Clauson, *Türk, Mogol, Tungus, Asia Major*, yeni seri, 1960, s. 117, 122). M. ö. III. asrın başlarında Orta-Asya'da Oğurların en mühim kollarından biri, Çin kaynağında Orta ve Cenûbî İrtiş taraflarında oturdukları ve Çin'e sansar, beyaz ve gök tilki („Kun-tsun“ = Kırsa, Karsak = bozkır tilkisi), bilhassa sincap derileri getirdikleri bildirilen Ting-lingler (bk. W. Eberhard, *Çin'in şimal komşuları*, s. 70 v. d.; tafsilât için bk. B. Ögel, *ayn. esr.*, s. 795—800, 805—811) 'dir. Bu meşhur sincap kürkü tâcirlerinin adı da Türkçedir: Ting-li = Teyinli = Sincaplı (Lehçe farkını dikkate almadığı için Ting-lingleri Türklerin Oğuz grubuna mensup Tieh-lê [yk. bk. Gök-Türkler] ile karıştırmak sûretiyle Türk tarihindeki normal bir akışı çıkmaza sokmuş görünen K. Czeglédy'nin iddiası için bk. *Nomad népek...*, s. 18, 22, 49). Bütün Oğurlar esâsen kürk ticâreti ile tanınmışlardı. Kıymetli kürkler arasında sincap derisi başta geliyordu (geçen asır ortalarında bile Garbî Sibirya'da elde edilen hayvan kürkleri arasında birinci planda idi: yılda ortalama 6 milyon adet; tafsilât için bk. Németh, *ayn. esr.*, s. 115—118).

Oğur Türklerini, daha ziyâde hayvancılıkla uğraşan kardeşlerinden ayıran bu kesif avcılık ve kürk ticâreti yanında, onların başka bir husûsiyetleri de, garpta buldukları coğrafi bölgenin şartları gereği, iyi çiftçi olmaları idi. Zamanına göre, her çeşit zirâati ve meyveciliği en yüksek seviyede yapıyorlardı. O tarihlerde Macar diline giren Oğur Türkçesi kelimeleri (yk. bk. Hazar hakanlığı) bunu te'yid eder.

Garbî Sibirya'daki yurtlarında iken, Orta-Asya'da Çi-çi Tanhu devletinin çöküşünden (M. ö. 36) sonra aynı bölgeye çekilen Hun kalıntıları ile komşu oldukları ve hattâ onları garba itecek kadar kuvvet kazandıkları ileri sürülen (L. Rásonyi, *ayn. esr.*, s. 88) Oğurların, Kafkaslar ve Karadeniz düzlüklerinde iken, garpta sür'atle gelişerek bir dünya imparatorluğu hâlini alan Avrupa Hunlarına bağlandıkları, bilhassa Saragurların Attila zamanındaki rollerinden bellidir. Hun imparatorluğu parçalanıp, merkezi otorite kaybolunca (460—470 yılları), Oğurlar bu defa Hun kütelleri ile birlikte garptan geldiğini gördüğümüz İrnek etrafında toplanarak Bulgar devletini kurdular ve İrnek'in halefi Mundo (Muncuk?) ve ondan sonra gelen 4 hükümdar zamanında, 550'lilere kadar bu birliği sürdürdüler. Bu tarihlerde şu şekilde yayıldıkları görülüyor: Kafkasların şimali (Azak'ın şarkında) 'nde On-Oğurlar, Don-Volga dirsekleri bölgesinde Otuz-Oğurlar, Dnyeper'e doğru bozkırlarda Dokuz-Oğurlar (Dokuz-Oğur ve Otuz

-Oğur hükümdarları için bk. Bizans tarihçileri Prokopios, Menandros, Agathias'dan naklen O. Pritsak, ... *Fürstenliste*, s. 219 v. d.). Bunlardan şarktakiler, sırasıyla Sabarların ve Gök-Türk hâkimiyeti Azak denizine ulaştığı zaman (576'lar), Gök-Türklerin idâresine girmişlerdir. Menandros'a göre, Otuz-Oğur hükümdarı Anagaios (Ana-aga? *Byz. turc.*, II, 73) tarafından tâyin edilmiş olan Ak-kağan adlı kadın başbuğ, metbûu ile birlikte Gök-Türklerle bağlananlardandı (bk. *A Magyarok elödeiröl...*, s. 48; Ed. Chavannes, *Documents...*, s. 240).

Garptaki Dokuz-Oğur (Kara-Bulgar?)'lar ise, yıllık vergi aldıkları Bizans ile bâzan dost, bâzan hasım olarak münâsebetlerini devam ettirdiler. İslav kütellerini ileri sürerek Bizans'a yaptıkları sürekli baskı, İmparator Anastasios (491—518)'u, başkentini koruması için, „uzun sur“ u yaptırmaya zorlamıştı (L. Rásonyi, *ayn. esr.*, s. 90). 530'da ise bunlar, Bizans generali Belizarios kumandasında İtalya savaşlarına katılmışlar, 549'da Longobardlarla çarpışan Gepidlere 10 bin süvâri ile yardım etmişlerdi. Fakat Bizans - tıpkı Çin gibi - Türklerle karşı oynayageldiği oyunu Oğurlara da tatbik etti. Dokuz-Oğur ve Otuz-Oğur kardeşlerin arasını açıp, birbirleri üzerine saldırttı. Mağlûb olan Dokuz-Oğurlardan bir kısmını (2.000 âile) Trakya'ya yerleştirdi. Otuz-Oğurların, Balkanlara ânî bir yürüyüşle İstanbul yakınlarında görünmelerinin (550'de) artık bir faydası yoktu. Karadeniz şimalindeki Oğur hâkimiyetinin zayıflaması, Avarların yollarında rastladıkları Oğur-Bulgar Türklerinden bâzi kütelleri berâberlerine alarak garba doğru sür'atle ilerlemelerini (558'i tâkib eden yıllarda) kolaylaştırdı. Bayan Hakan'ın emrinde Dalmaçya'da savaşan Bulgarlar, 626 İstanbul kuşatmasında Avarlara yardımcı kuvvetler teşkil etmişlerdi. Bunlar Balkanlara, Şimâl İtalya'ya, Macaristan'a yayıldılar. Avarlardan memnun olmayan 9 bin kadar Bulgar âilesi önce Bavyera'ya sonra İtalya'ya taşındı (VII. asrın ikinci yarısı).

14 - BULGAR DEVLETLERİ:

a — Büyük Bulgarıya: Devlet teşkilâtı kurmuş olan ilk Bulgar birliğinde On-Oğurların çoğunluk oldukları anlaşılmaktadır. Bunlar, VI. asırdan itibaren Bizans, Ermeni ve Süryani kaynaklarında Şimâl Kafkasya'da gösterilmişlerdir; hattâ buraya „Patria Onoguria“ (On-Oğurların yurdu) denilmiştir (700'ler). Bunların VIII. asrın ilk yarısında da Azak denizine doğru yayıldıkları görülüyor (bk. Németh, *ayn. esr.*, s. 179 v. dd.). İslâm kaynaklarındaki, bilmece gibi, okunup açıklanması güç „Vn. ndr, V. l. ndr v. b.“ adlı kavmin (tafsilât için bk. V. Minorsky, *Hudûd...*, s. 465—471), bunlar (On-Oğurlar; bk. Németh, *ayn. esr.*, s. 58 v. d.) olması lâzımdır.

630'da Orta-Asya'da Gök-Türk imparatorluğunun fetret devresine girmesi üzerine, Hazarlar gibi,

—1196)'in Kuman menşei'nden geldiği, ayrıca daha sonraki Bulgar hükümdarlarından bir kısmının Kuman olduğu belirtilmiştir (L. Rásonyi, *ayn. esr.*, s. 153 v. d.; *ayn. mll.*, *Tuna havzasında Kumanklar, Belleten*, 1939, III, 422). Bizans-İznik İmparatoru J. Vatatzes (1222—1254) Moğulların önünden çekilen Kumanklardan çoğunu - toprak karşılığı askerî hizmet yükümlülüğü ile - Trakya'da, Makedonya'da ve Garbî Anadolu'da iskân etmiştir (L. Rásonyi, *ayn. esr.*, s. 154).

Peçeneklerin, Uzların ve Kuman-Kıpçakların Şarkî Tuna çevresindeki kavmî ve siyâsî durumun teşekkülündeki te'sirleri de ziyâdesiyle dikkat çekicidir. Hâlen Romanya'daki ana dilleri Türkçe olan Gagauzların XIII. asırda oraya giden Selçuklularla ilgili buldukları iddia edilmiş ise de (P. Wittek, *Les Gagauzes, Les gens de Kaykaus, RO*, 1952, XVII, 12—24; ayrıca bk. mad. SELÇUKLULAR), bunların daha ziyâde hıristiyanlaşmış bir Uz kütlesi olması ihtimâli üzerinde durulmaktadır (A. N. Kurat, *Karadeniz kıuzeyi Türk kavimleri...*, s. 67; son olarak, A. Decei, *Le problème de la colonisation des Turcs seljoukides dans la Dobrogea au 13e siècle, TAD*, 1968, VI, 108—111; Gagauz edebiyatı: G. Doerfer, *Ph. T. Fund.*, II, 835—840; zamanımızda Gagauzlar ve durumları için bk. Yaşar Nabi, *Balkanlar ve Türklük*, 1936, s. 57—114). Romanya'da bâzı Türkçe yer adları: Teleorman, Derehlu (vâdi), Turlui (turlu = tuzlu), Arges, Baragan v. b. ile Romen dilinde mevcut Türkçe kelimelerden çoğu o devrin hâtıralarıdır. Aynı bölgede 1330'larda teşekkül ettiği bilinen ilk Romen devletinin de Kuman-Kıpçak unsuruna dayanan bir Türk başbuğ âilesi tarafından kurulduğu tahmin edilmektedir. Kurucunun adı Basar-aba idi. Aba (apa = Türkçe unvan) eki ile yapılan Türkçe adlar, Oğuz (Ay-aba, Boz-aba) ve Kıpçak-Kuman çevrelerinde (Altın-aba, Tonuz-aba, İt-aba, Arslan-aba v. b.) yaygındır. Basar-aba da bunlardandır. Romanya'nın şimalindeki Besarabya bölgesi de aynı adı taşır (tafsilât için bk. L. Rásonyi, *Tuna havzasında Kumanklar, Belleten*, 1939, III, 401—412). Basar, Basar-oğul tarzında isimlendirmeler, Deşt-i Kıpçak'taki Moğullarda da görülüyor ise de, kelime aslen Türkçe olduktan başka, Moğul-Nogay hâkimiyeti devrinde Türkçe konuşulduğu ve halkın büyük çoğunluğunu Türklerin teşkil ettiği dikkate alınır, Türkleşmiş Moğullardan olduğu bildirilen Basar-aba (L. Rásonyi, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 1963, s. 69)'nın Türk kültürünü temsil ettiği anlaşılır. XV—XVI. asırlardaki Romen devlet büyüklerinin hâlis Türkçe adları da bu görüşü desteklemektedir: Akbaş, Akkuş, Bozdoğan, Bilik, Berendey, Barak, Bars, Baybars, Buğa, Belçir, Kara, Kızıl, Kazan, Şişman, Temirtaş, Tok, Ötemiş v. b... (bk. L. Rásonyi, *L'Origine de Basaraba, Ostmitt. europ. Bibl.*, Budapeşte, 1935, III; *ayn. mll.*, *Tarihte Türklük*, s. 146—152).

XIV. asrın ikinci yarısında, Dobruca'da kurulan devleti de, Kuman Türklerine bağlamak mümkün görünüyor. Bir yandan Bulgar, bir yandan Bizans iktidarlarının zayıf düştüğü bu devirde, İmparatoriçe Anna tarafından yardımına mürâcaat edilen (1346'da) Aşağı Tuna bölgesi mahallî başbuğlarından Balika (Türkçe balık'tan)'nın oğlu Dobrotiç (Dobruca bundan geliyor), 1354'lerden itibaren - sonra kendi adıyla anılacak olan-bölgenin hâkimi olarak, 1385 yılına kadar Balkanlar ve Karadeniz'de mühim siyâsî rol oynamıştır. Bakır paraları ele-geçmiş olan oğlu İvanko zamanında (XIV. asır sonlarına doğru) bir aralık Romen tâbiyetine girdiği sanılan bu küçük Türk Dobruca devletinin toprakları 1417'de Osmanlılara intikal etmiştir (bk. mad. DOBRUCA).

O tarihlerde Asya topraklarından Macaristan'a kadar yayılan bütün Türklerin konuştuğu ve ilim dünyasında „Kıpçak lehçesi“ (Garpta „lingua Comanescă“) diye anılan Kuman dilinin belki en mühim hâtırası, 1303 yılında Kırım'da İtalyan-Alman misyoner tâcirleri tarafından hazırlanan ve *Codex Cumanicus* adı ile tanınan Kumanca-Latine - Farsça ve Kumanca-Almanca lûgat (ve gramer) kitabıdır (nşr. K. Grönbech, *Monum. Lingua. Asia Mairois I*, Kopenhag, 1936 [faksimile]; *Komanisches Wörterbuch II*, *ayn. yer.*, 1942); bu eser, Kumankların hıristiyanlık devri ile ilgili olmakla beraber, Türk dilinin seçkin yâdigârlarından biri kabul edilmektedir (tafsilât için bk. S. Çağatay, *Codex Cumanicus sözlüğünün baslışı dolayısıyla, DTCFD*, 1944, II/5, 759—772; A. Caferoğlu, *Türk dili tarihi*, II, 168—195. Diğer dil yâdigârları ve lûgat kitapları için bk. T. Halasi-Kun, *KCs A*, 1940, III, 77—83; *ayn. mll.*, *Philologica I, DTCFD*, 1947, V/1, 1—37; A. v. Gabain, *Ph. T. Fund.*, II, 243 v. dd.).

13 - OĞURLAR (BULGARLAR):

Bulgarlar için de 150 yıldan fazla bir zamandan beri çeşitli menşei'ler aranmıştır: Urallı, Fin, Slav, Tatar (bk. V. Beşevliev, *Proto-Bulgar dini, Belleten*, 1945, IX, 214—261). Bulgarların Türk asıllı olduğuna dâir önce Vámbéry tarafından ileri sürülen görüş (A. Vámbéry, *Der Ursprung der Magyaren*, Leipzig, 1882, s. 55 v. d.), G. Fehér'in arkeolojik ve Gy. Németh'in linguistik araştırmaları ile kesinlik kazanmıştır. Kavim adı olarak „Bulgar“ kelimesi V. asrın ikinci yarısından önce mevcut değildi. İlk defa 482'de, Bizans İmparatoru Zenon'un Şark-Gotlarına karşı savaşmak üzere askerî yardımlarına mürâcaat ettiği Karadeniz şimalindeki topluluk ismi olarak ortaya çıkmıştır (bk. *Byz. turc.*, I, 50). Bulgar adı bir tarihi hâdisenin mahsülü idi: 453'te Avrupa Hun İmparatoru Attila'nın ölümü üzerine evlâtları ile tâbi kavimler arasında patlak veren mücâdeleler sonunda Attila'nın ikinci oğlu Dengizik'in 469'da ölümünü müteâkip, küçük kardeşi İrnek idâresinde Orta Avrupa'yı terk eden Hun kütleleri, Karadeniz kıyılarında buluştukları başka Türk züm-

213. GALIAUTDINOV, I[šmuxamet] G. 'Tarix nama-i bulgar' Tadžetdina Jalsygułova. 2nd ed., Ufa, Kitap, 1998, 272 p., facsimile.
[The 'Târîx-nâme-yi Bulğâr' of Tâğ ad-Dîn Yâlcîğul]

The first edition of this work appeared in Ufa in 1990, and at that time represented the first serious philological analysis of an influential Turkic literary work of the Volga-Urals region (the Tatar historian M. A. Usmanov first treated the *Târîx-nâme-yi Bulğâr* as a historical source in 1972). The first edition consisted of a general introduction to Turkic Islamic literature in the Southern Urals region, a discussion of the manuscript copies of the text, a detailed grammatical and philological analysis of the work, as well as a lexicon, glossary, and onomasticon taken from the various manuscripts. The final section of the work contained a Russian translation of the work, a Cyrillic script Bashkir transcription, and printed Arabic script text edition, and a rather illegible facsimile of one of the manuscripts. The second edition complements the first with more detailed study of the manuscripts, and more extensive notes on the various manuscripts and editions. The second edition also contains reprints of two articles, one a review of the first edition by Iskander Abdullin, and the other a philological study of one of the manuscripts by F. S. Faseev, published in Kazan in 1983.

A.F.

Bulgar

2 NISAN 2002